

Klasika

MENAS IR METODAS

Johann G. Droysen

Vieno žinomiausių XIX a. Vokietijos istorikų ir turbūt autoritetingiausio visų laikų istorijos mokslo teoretiko Johanno Gustavo Droyseno (1808–1884) vardas Lietuvos humanitarams nėra nežinomas. Probėgšmais suminėsiu kertinius recepcijos pavyzdžius: jį savo *Istorijos metodikos* paskaitose prieškario Vytauto Didžiojo universitete aktualizavo Jonas Totoraitis, sovietmečio pabaigoje *Problemos* jo istorijos sampratą su Ranke's bandė gretinti Arvydas Juozaitis (1987), monumentaliame opuse *Manifestuojanti Klėja* (2017) europinės ir lietuviškos istorinės minties ir metodinės savimonės laukuose jį kontekstualizavo Aurelijus Gieda, o svarbiausia – legendiniame istorijos teorijos vadovėlyje VU istorikams ir filosofams jo istorikos nuodugnią išskaidą pateikė Zenonas Norkus (*Istorika*, 1996, V skyrius). Autorinio lanko apimties Norkaus sintezė yra nepaprastai informatyvi, pagrįsta fundamentaliu autoriniu tyrimu, nepranokstamai konceptuali ir didaktiška. Taigi norint susipažinti su Droyseno mokymu, Norkaus tarpininkavimo daugiau nei pakanka. Bet vis dėlto: savo mokslo šulų pažinti reikia mokytis ir iš pirminių šaltinių; tokio pažinimo iš tų šulų pirmiausia ir išmokta.

Droysenas nebuvo vien, ir net pirmiausia ne istorikas. Berlyno universitete jis studijavo filosofiją pas Georgą W. F. Hegelį ir klasikinę filologiją pas Augustą Boeckhą. Be to, buvo stipriai veikiamas protestantiškos teologijos, kuri, ne ką atsilikdama nuo klasikinės filologijos, kryptingai įsisavino istorinius kritinius metodus (Ferdinand Ch. Baur, *Paulus*, 1845). Taigi Bauras, Boeckhas kur kas labiau nei platūs Hegelio užmojai veikė pirmą didelį Droyseno tyrimų projektą – helenizmo istoriją. Iš pradžių jis dar dėsto Berlyne, 1840 m. persikelia į Kylj. Stoja Tautų pavasaris, Droysenas įsitraukia į politiką, jo kryptingas liberalizmas pasireiškia ir išsilaisvinimo karų tyrimu. Ilgainiui tapęs Prūsijos vienijamos Vokietijos šalininku, ima gilintis į Prūsijos politinę istoriją, galutinai atitrūksta nuo šio mokslo tėvo kūrėjo Leopoldo von Ranke's objektyvizmo. Dar prieš pakviečiamas profesoriauti į Berlyno universitetą, pradeda autorines „enciklopedijos ir metodologijos paskaitas“, – tik nebe, kaip Boeckho, filologijos, kuriomis žavėjosi dar studijų metais (šis jas dėstė iki pat 1865 m.), o istorijos. Ir ne žinių sąvado, o mokslo teorijos, t. y. istorikos prasme. Jam rūpi nebe pakoreguoti Hegelį, su juo pasiginčyti, o apsiginti nuo vis aršiau besistiebiančių gamtos mokslų, pozityvizmo ir materializmo (t. y. socialinės filosofijos), kuris ėmė kišti nagus ir prie istorijos. Bet kartu paliekant ir jiems visiems vietos po pažinimo saule.

Savuoju principu „suprasti tiriant“ Droysenas tęsia, išpopuliarina Boeckhą ir atveria dabartiškai įtarpintą istorinio pažinimo pasaulį. Gretindamas teksto ir istorijos supratimą jis, nė pats to nesuprasdamas, tvirtai įsitaiso hermeneutikos tradicijoje (Hanso G. Gadamerio *Tiesoje ir metode* – tarp Ranke's ir Dilthey'aus). Kita vertus, rūpestis istoriografijos vieta mokslų visumoje priartina jį prie XX a. pradžios kritinės istorijos filosofijos ir netgi leidžia įsiveržti į priekį, pažinimo galimybės svarstybas susiejus su interpretacijos dėstymo tipologija. O šitai išplėtojanti jo istorikos „topika“ apie istorijos vaizdavimo pagrindus ir formas stipriai nustelbia ir XX a. antros pusės postmodernistinį naratyvizmą, aiškinimui prilygintą pažinimą pajungiantį pasakojimui (Hayden White). Tarytum nė nebūtų istoriko darbe šaltinių paieškos, atrankos ir skaitymo, t. y. kas pirmiausia ir yra tyrimas... Netgi šitai konceptualizuojanti ir jį sistemą įrašanti jo vidurinioji istorikos stadija, metodika, buvo per sudėtinga sekėjams, tad po istorijos mokslą pasaulyje išplito tik gerokai apskabyta ir sterilizuota (Ernst Bernheim etc.). O juk visa tai dar buvo sistemingai pagrįsta Aristotelium, – vidury XIX a., pačiame Berlyne...

Taip, Droysenas deramo pripažinimo tarp amžininkų nesulaukė. Pirmiausia todėl, kad, kaip ir Boeckhas, savo *opus magnum* neišleido, tik konspektų apybraižą (1862), kurios neišeina skaityti kaip vientiso prasmingo teksto. Pilnas Droyseno istorikos paskaitų (Rudolfo Hübnerio parengtas) leidimas pasirodė tik 1937 m., kritinio Peterio Leyho paskaitų leidimo teko dar palūkėti 40 metų; penkeriais metais anksčiau pasirodė ir istorikos paskaitų pirminių, nepublikuotų 1857 m. tekstų ir publikuotos jo korespondencijos „istorikinių“ ištraukų rinktinė. Iš pastarosios (*Texte zur Geschichtstheorie: Mit ungedruckten Materialien, zur „Historik“*, Hrsg. von Günther Birtsch, Jorn Rüsen, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1972, p. 82–85) ir verstos šios publikacijos antroje dalyje pateiktos keturių laiškų ištraukos, komentuojančios jo istorikos santykius su istorijos filosofija, faktografinė mokslinė istoriografija, pozityvizmu ir pan., kurias Rüsenas savo ruožtu atrinko iš: Johann G. Droysen, *Briefwechsel*, hrsg. von Rudolf Hübner, t. 1–2 (*Deutsche Geschichtsquellen des 19. Jahrhunderts*, t. 25–26), Stuttgart: Deutsche Verlagsanstalt, 1929. Pagrindinis, pirmas publikuojamas tekstas – vertimas paties Droyseno jau pirmame *Istorikos apybraižos* leidime kaip trečio, paskutinio priedo pateikto straipsnio („Kunst und Methode“, in: Johann G. Droysen, *Grundriss der Historik*, Leipzig: von Veit & Comp, 1868, p. 75–84). Jį autorius knygos pratarinėje pakomentuoja kaip „sutelktą pluoštelį aforistinių pastabų, siekiančių priminti kiek primirštą ribą tarp diletantizmo ir mokslo“. Akivaizdu, kad toji riba šiandien Lietuvoje ne mažiau primiršta nei prieš 150 metų, todėl čia siūlomos Droyseno istorikos parašėtos mums – ir aktualios, ir vertingos.

Pastabos išnašose, išskyrus kelias Droyseno laiškų leidėjo Hübnerio bibliografines (jos paliktos netikslintos) – mano, šios publikacijos vertėjo, rengėjo ir ilgamečio (*sic!*) istorikos dėstytojo Vilniaus universiteto Istorijos fakultete. Komentavau Droyseno vartojamas sąvokas, taip pat tuos dalykus, kurie man pasirodė be konteksto galintys būti neaiškūs, plačiau minimus autorius ir tekstus, ypač jei jų vertimų (ar bent ženklesnės recepcijos) esama ir Lietuvoje, kai kuriuos bendruosius Droyseno istorikos momentus.

Nerijus Šepetys

Eiliuojama jau buvo prieš atsirandant poetikai, kalbama prieš atsirandant gramatikai ir retorikai. O ir maišyti bei skaidyti medžiagas, pajungti gamtos jėgas žmogaus tikslams praktiniai poreikiai išmokė prieš chemijai ir fizikai metodiškai ištiriant gamtą ir mokslinė kalba suformuluojant jos dėsnius.

Atsiminimai irgi priklauso esmingiausioms žmonijos savybėms ir poreikiams. Kad ir kokias siauras ar plačias sferas jie beapreptų, žmonėms jų niekada ir niekur nepristinga; kad ir kokie asmeniškai jie iš pradžių bepasirodytų, jie ir sujungia juose susitinkančias sielas. Nerasime atsiminimų neturinčios žmonių bendruomenės: kiekviena jų savo tapime, kas esanti¹, savo

istorijoje (*Geschichte*) išlaiko savo būties vaizdą – bendrą jai priklausančiųjų turtą, kurio turėjimas pačią bendruomenę dar labiau sustiprina ir vidujai susaisto.

Suprantama, kad gambiausiose tautose atsiminimai per sakmę (*in der Sage*)³

Religiösen Lebens [1921]“, in: *Gesamtausgabe*, ser. II, t. 60, hrsg. von Matthias Jung et al., Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1995, p. 116 ir t.), vokiškame diskurse suprantama „tepasilieka, koks buvo pašauktas“, ūkiškai tariant, „turi, ką gavęs“ prasme. Droyseniui čia gi labiau rūpi praeities nepraeinamybės momentas, kurį ir sugauna, ir sukuria atsiminimas – tai, kas išlieka nepraėję, nepražuvę jame.

² Šiame vertime pamatines sąvokas *Geschichte* (istorija), *Historie/Geschichtsschreibung* (istorijos mokslas, istoriografija) stengiasi versti nuosekliai, bet kartu ir atsižvelgiant į situacinę prasmę.

³ Pačią *die Sage* sąvoką intelektinėje vartosenoje įtvirtino broliai Jacobas ir Wilhelmas Grimmai, mėgindami ją aprėpti pirmąją kolektyvinės vaizduotės pagimdytą žodinių pasakojimų tradiciją (*Deutsche Sagen*, t. 1–2, Berlin: Nicolai, 1816–1818 etc.). Antikinių mitų pervadinimą sakmėmis vokiškoje erdvėje įtvirtino Gustavo Schwabo populiarioji knyga *Die schönsten Sa-*

¹ *in Ihrem Gewordensein* – sąvoka, nuo ankstyvojo Martino Heideggerio (γενέσθαι – *Gewordensein*), savo ruožtu, interpretavusio vad. Pauliaus teologiją (konkrečiai čia *Kor 7*, 20–23; „Phänomenologie des

nudailinami, tampa pavyzdiniais, įkūnija idealus, į kuriuos nukreipta tautos dvasia. Taip pat suprantama, kad juos legitimuoja tikėjimai jais kaip šventomis istorijomis, atvaizduojančiomis tikimą turinį kaip tikrą įvykį, ir kad tokie mitai susilieja su sakme. Tik štai kai šis nepaliaujamai pulsuojuantis jungimasis galiausiai nuslopsta, įgydamas didžiųjų epinių pasakojimų pavidalą, atsiminimams jau nebepakanka vien naivaus tikėjimo.

Nuo tokių mitų ir sakmių rinkimo bei tikrinimo ir prasideda ankstyviausioji, taigi graikų istoriografija (*Historie*) – pirmieji bandymai sutvarkyti, tarpusavyje susieti, suderinti, įvesti chronologinę sistemą į šitą tradicijos raizgalynę, pirmieji tikro tyrimo bandymai.

Taip, mokslai ir prasideda nuo graikų: iš jų kilę beveik visi, kurie praktikuojami ir šiandien, o su ypatingu prielankumu jie mums parūpino sritį, kurią nūnai paprastai nusakome kaip moralės mokslų⁴. Tačiau šalia etikos, politikos, ekonomikos etc. jie neturėjo istorikos.

Kadangi po genialiosios Maratono mūšio ar Periklio laikų istoriografijos, – kurios paskutinis atstovas buvo Tukididas⁵, – Isokratas, o ne Aristotelis⁶ sukūrė istorinę

gen des klassischen Alterthums. Nach seinen Dichtern und Erzählern, Stuttgart: S. G. Liesching, 1838–1840. Droysenas vienaskaitinę „sakmės“ formą vartoja mitus, herojinį epą ir padavimus aprėpiančia prasme.

⁴ *Moralische Wissenschaften* – tradicinė, nuo Apšvietos paplitusi sąvoka nusakyti tam, kas nuo XIX a. vidurio plačiau vokiškai vadinti *Gesteswissenschaften*, „dvasios mokslais“.

⁵ Droyseno ypač vertintą Tukidido *Peloponesiečių ir atėniečių karo* „metodologinę“ dalį, vad. Archajologiją (I, 1–23), Tatjanos Alekniešės dėka turime išverstą ir lietuviškai, žr. *Naujasios Židiny-Aidai*, 2017, Nr. 7, p. 46–51.

⁶ Mintyje Droysenas čia turi lemtingą porą pasažų Aristotelio *Poetikoje*, pastačiusių istoriją į tokį kampą, iš kurio jai nepavyko išsivaduoti daugiau nei tūkstantme-

mokyklą, tai istorija atsidūrė kelyje, iš kurio jos atgal nepavyko sugrąžinti nė Polibijui. Ji tapo ir Romos laikais liko retorikos, „grožinės literatūros“ dalimi – nebent jai valdžią primesdavo filologija. Šitai, įsprausti tarp retorikos ir filologijos, pragmatiniai užrašai, neišskiriant nė enciklopedinių ir mokyklinių knygų, pamažu nusivažiavo iki nykiausios varganybės.

Viduramžių istoriografijoje dar daugiau nei vėlyvosios Antikos seksis atrasti naujų mokslinės dvasios impulsų, jei tokiais nelaikysime teologinių konstrukcijų, kurių šen bei ten vis pasirodydavo. Bet noriausiai tūlas Karolingų ar Otonų laikų istorikas stilistinio etalono ieškodavo antikiniuose tekstuose ir apipindavo savo herojus anųjų retorinėmis klisėmis.

Ir netgi tada, kai vėlyvaisiais Viduramžiais atsinaujinus kovai prieš popiežių ir [bažnytinę] hierarchiją kaip ginklas buvo pasitelktas ir istorinis tyrimas, kai imperatoriaus Konstantino dovanos demaskavimą sekę istoriniai kritiniai tyrimai kirt

tį. Plg.: „Istorikas ir poetas skiriasi ne tuo, kad vienas iš jų rašo eilėmis, o kitas – proza. <...> Skirtumas tas, kad pirmasis pasakoja apie įvykius, kurie tikrai buvo, o antrasis apie įvykius, kurie galėtų būti. Todėl poezija yra filosofiškesnė ir kilnesnė už istoriją, nes ji labiau atskleidžia bendruosius dėsningumus, o istorija – pavienius įvykius“ (IX, 1) ir „Taigi aišku, kad tokie [imituojantys metru] kūriniai savo kompozicija neturi būti panašūs į istorinius pasakojimus, kurių tikslas – parodyti ne vieningą veiksmą, o tik tam tikrą laiko tarpą bei visus įvykius, atsitikusius tuo pačiu laikotarpiu vienam arba daugeliui asmenų, kurie tik atsitiktinai susiję vienas su kitu. <...>. Taigi dažnokai tuo pačiu metu vienas įvykis eina po kito, nors nė vienas iš jų nesiekia to paties tikslo“ (XXII, 1). Cit pagal: Aristotelis, *Poetika*, vertė Marcelinas Ročka, Eugenija Ulčainaitė, in idem, *Rinktiniai raštai*, sud. Antanas Rybelis, Vilnius: Mintis, 1990, p. 288–289; 310. Nuo tada mokslas ir filosofija, užsiimantys bendrybėmis, keliavo sau, o istorija su praktiškaisiais menais – sau. Pats Droysenas savo istoriką kūrė daugiausia remdamasis būtent Aristotelio mokslo filosofija, plg. Zenonas Norkus, *Istorika: Istorinis įvadas*, Vilnius: Taura, p. 56–68.

vieną smūgį po kito suklastotoms Bažnyčios tradicijoms, su Šv. Raštu nesuderinamoms⁷ institucijoms ir kanoninėms pretenzijoms, – netgi tada šiuos reikšmingus mokslinius užmojus netruko nustelbti retorika, pirmiausia Italijoje. O paskutinį iš vokiškos pusės didingą užmojį moksliskai apibendrinti pasiektus rezultatus ir įgytus įgūdžius – Sebastiano Francko [darbą]⁸ – netruko užgožti jau spėtų dogmatizuoti ginčų dėl Tikėjimo išpažinimo sukeltas triukšmas.

Tik kai gamtos mokslai patikimai ir savimoningai pagrindė savo metodus ir taip atvėrė naują pradžią, pasirodė idėja, kad ir istorijos ἀμέθωδος ὕλη⁹ praverstų parūpinti metodiškumo. Galileo ir Bacono laikais tuo užsiėmė Bodinas¹⁰, Huygeno ir Newtono – Pufendorffas ir visomis

⁷ *schriftswidrig* – priešinga Raštui. Dabar tik labai uždaru senprotestantiškų bendruomenių Vokietijoje vartojama sąvoka, XIX a. viduryje pozityviai išreiškusi istorinį liuteronų požiūrį į (Romos) Katalikų Bažnyčios padirbtumą, neadekvatumą.

⁸ Droysenas čia turi mintyje šio buvusio katalikų kunigo (1523–1524), liuteronų pamokslininko (iki ca. 1530), vėliau disidentu rašytojo ir teologo veikalą *Chronica, Zeitbuch und Geschichtsbibel* (Straßburg, 1531, nauja versija – Ulm, 1536), pirmiausia išsiskiriančių būtent plačiais istoriniais ir kritiniais apibendrinimais. Berašydamas šią knygą Franckas ir tapo bet kokio autoritarizmo, monarchijos, bažnytinių institucijų, politinės ir institucinės prievartos kritiku, nekonfesinės krikščionybės skelbėju. Dogmatizaciją Droysenas, matyt, įžvelgia po 1530 m. Augsburgio išpažinimo (įtvirtinusio liuteriškųjų reformatorių tikėjimo ir mokymo bendrumus su Katalikų Bažnyčia ir skirtumus) pasipylusiuose artikuluose, apologijose, ediktuose, naujuose išpažinimuose stiprėjusius doktrininius išskyrimus ir atsiribojimus pačioje reformuotoje vokiškoje krikščionijoje.

⁹ Nemetodiškai medžiagai, tiksliau – medžiagos nemetodiškumui.

¹⁰ Jeano Bodino *Methodus ad facilem historiarum cognitionem* (Paris: Martin Juven, 1566) ištraukėlės esama ir lietuviškai (*Filosofijos istorijos chrestomatija. Renesansas*, t. 1, Vilnius: Mintis, 1984, p. 456–472). Apie šiuos pokyčius, Pufendorffo ir kt. indėlį į istorijos sumokslėjimą žr. Norkus, *op. cit.*, p. 21–32.

kryptomis novatoriškas Leibnizas. Tuomet šio klausimo ėmėsi ir angliškoji Apšvieta (jei taip galima pavadinti vadinamųjų deistų laikus); ten pirmiausia mėginta mūsų mokslą struktūruoti pagal uždavinius ir sritis: kalbėta apie pasaulio, žmonijos, visuotinę istoriją, valstybių ir nacijų istorijas ir t. t. Šios angliškosios krypties mokinys ir tęsėjas Voltaire'as prie viso to pridėjo prašmatnų *philosophie de l'histoire* pavadinimą¹¹. Giotingeno istorinė mokykla naujai sukurtuosius mokslus ir pagalbines disciplinas įstatė į tam tikrą sistematiką, pradėdami šios sistemos dvasia pildyti ir labiau nuo istorijos nutolusias disciplinas. O kai jau bent keletas mūsų tautos didžiųjų poetų ir filosofų susitelkė į teorinę istorijos pažinimo klausimą, tai ir pačiuose istoriniuose darbuose bei tyrimuose išsiskleidė aštri ir patikima kritika, atnešusi visiškai naujų ir stulbinamų rezultatų visose istorijos srityse, į kurias tik bepasisukdavo. Nuo Niebuhro¹² su šia istorine kritika mūsų tauta tarp kitų išsiveržė į priekį, ir atrodė, pakaktų šiuose puikiuose darbuose pasiteisinusį tyrimo būdą ar techniką aprašyti bendrais ir teoriniais teiginiais, ir štai turėsime istorinį metodą.

Žinoma, plačiau publikai ši mūsų istoriografijos kryptis nepritiko: ji norėjo skaičiuoti, o ne studijuoti; ji skundėsi, kad vietoj patiekalo jai pasiūloma jį gamintis; ji vadi-

¹¹ Plg. komentarą išn. 36.

¹² Bartholdas G. Niebuhras istorinio kritinio metodo pradininku laikomas pirmiausia dėl principinio šaltinių kritikos metodų pritaikymo Tito Livijaus ir kitų imperijos laikų istorikų tekstams (*Römische Geschichte*, t. 1, 1811), kas padėjo pamatus pricipiniam pirminių ir antrinių šaltinių skyrimui. Pats Niebuhras savę naujo mokslo pradininku nelaikė ir konkrečios jo įžvalgos buvo neretai kritinės istoriografijos kritikuojamos dėl filologinio naivumo.

no vokišką istoriografijos atmainą pedantiška, visiškai netinkama vartoti; ji geidavo prablaškančio pamokymo ir pamokančios pramogos. Juk taip patogiau nei šitie erudiciniai ir varginantys tyrinėjimai skaitosi Macaulay esė, juk šitaip įtraukia nepaprastai vaizdingi Thierso pasakojimai apie Prancūzijos revoliuciją¹³. Todėl galėjo būti ir taip, kad ne tik istorinis skonis, bet ir istorinė, tad kartu nemenka dalimi politinė sprendimo galia trejetą, ketvertą dešimtmečių Vokietijoje buvo formuojama ir lemiamą svetimos istoriografijos, paveikta pranašesnės jos retorikos.

Negana to, šis retorinis menas ir žinoti būsiąs įkandamesnis ir įtaigesnis, jei jis tą neaprėpiamą gausybę įvykių, klampių sąryšių, kuriuose ir vyksta ar bręsta dideli įvykiai, išsiveržusių aistrų ir fanatiškos priespaudos žiaurumus transformuos į nudailintų spalvų paveikslą, nuotykingą ir dramatišką lektūrą. Šis [istorinis menas] rado būdą, kaip mažiau nuovokiems skaitytojams atverti dalykus, kurie tikrovėje iš juos išgyvenusiųjų (o juos irgi tesistengiama suprasti tik paviršutiniškai) reikalavo daugybės jau sukaupto išmanymo, patyrimo ir gebėjimo ramiai ir pasvertai nuspręsti. Visa tai istorinis menas yra linkęs su palengvėjimu pakeisti taip, kad įdėmu-

¹³ Britų politiko, valstybės veikėjo, poeto barono Thomaso Babingtono Macaulay daugiatomė Anglijos istorija, kiti istoriniai raštai, kalbų rinkiniai buvo masiškai verčiami, leidžiami ir labai gerai perkami Vokietijoje nuo pat Tautų pavasario. Adolphe'as Thiersas, trečiame XIX a. dešimtmetyje tapęs įtakingu konstitucinių liberalų veikėju, Liepos monarchijoje užėmė aukštą pareigą, įskaitant premjero; nesutaręs su Napoleono III režimu, sėkmingai, kaip faktinė valstybės galva, pasirodė per 1871 m. krizę ir buvo išrinktas pirmuoju III Respublikos prezidentu. Daugiatomė jo Prancūzijos revoliucijos, vėlesnių laikų istorija versta į visas įmanomas kalbas ir buvo pavyzdinis istorinis veikalas.

sis skaitytojas, iki galo perskaitęs Macaulay ar Thiersą, galėtų patikėti praturtėjęs didžiausiais šių revoliucijų partinių kovų, konstitucinių procesų patyrimais. Kokiais patyrimais? Ogi tokiais, kuriuose ir stinga kaip tik to, kas patyrimus daro vaisingus: kasdienio tikro triūso rimties, atsakomybės už neišvengiamus sprendimus, pergales pareikalaujamų aukų, nesėkmės, vertėjančios atsisakyti ir paties teisingiausio reikalo. Istoriko menas išlaisvina skaitytoją nuo prievolės mąstyti apie tokius šalutinius dalykus; jis užpildo šio vaizduotę vaizdiniais ir atvaizdais, kurie iš plačiai išsidriekusios, grublėtos, klampiai lėtos tikrovės sutraukia tik nusigraibytus saulės nutviekstus paviršėlius; jis įtikina skaitytoją, kad tai ir yra atskirųjų suma ir tikrovės tiesa. Jis prisideda kuriant tą neišmatuojamą žmonių nuomonės galią, kai šie matuoja tikrovę pagal savo idėjas ir reikalauja, kad ji pagal jas būtų tvarkoma ar pertvarkoma, – ir reikalauja juo nekantriau, juo labiau yra įpratę prie tokios iškreiptos padėties.

Tiesą sakant, jau ir mes Vokietijoje galime pasigirti tokia istorine literatūra, kuri atitinka populiarius poreikius; jau ir pas mus yra laimėjęs požiūris ar padaryta nuolaida, kad „istorija tuo pat metu yra ir menas, ir mokslas“. Tik štai tuomet metodo klausimas, apie kurį čia mes ir kalbame, vėl atsiduria migloje.

Koks gi yra mūsų darbuose tikrasis meno ir mokslo santykis? Ar sulig „kritika ir erudicija“ ir išsisemia moksliškoji istorijos pusė? Kas gi daugiau belieka istorikui, paklūstančiam meno reikalavimams? Ar iš tikrųjų visų istorikų tyrimai yra pajungti tikslui parašyti vienokią ar kitokią knygą?

Ir iš jų nėra jokios kitos naudos, kaip tik pamokomai prablaškinti ar intriguojančiai pamokyti?

Taigi nebūtų visai neįdomu patyrinėti, kokia gi yra tikroji priežastis, kad iš visų mokslų tik istorijai teko tokia dviguba laimė kartu būti dar ir menu; laimė, kurios ji nesidalija netgi su filosofija, nepaisant visų jos platoniskųjų dialogų.

Dabar atsigręžkime į kitą klausimo pusę. Meno kūriniuose, pasitelkiant seną formulotę, koja kojon žengia technika ir mūza. Juose iš esmės užsimiršta jų kūrimo priemonių sąlygoti trūkumai, – tiek, kiek šiomis formomis, per šias medžiagas, su šia technika norima išreikšti idėja visa tai atgaivina ir persmelkia. Šitoks kūrinys yra visuma, atskiras pasaulis; mūza turi galios į jį žvelgiantįjį ar jo klausantįjį visiškai ir be išlygų įtraukti ir leisti patirti, kas čia norima pasakyti.

Su mokslais yra kitaip. Pirmiausia empiriniams mokslams nėra didesnės prievolės kaip fiksuoti jų tyrimo objektuose regimas spragas, kontroliuoti jų technikos sąlygojamas klaidas, išsiaiškinti jų metodų taikymo ribas, kuriose tik ir gali būti pasiekta patikimų rezultatų.

Turbūt didžiausias mūsų mokslo kritinės mokyklos nuopelnas, reikšmingiausias bent jau metodiniu požiūriu, yra įtvirtinimas nuostatos, kad tyrimo pamatas yra tikrinimas „šaltinių“, iš kurių mes semiamo. Šitaip suformuojamas istoriografijos santykis su praeitimi įgyja mokslinį pavidalą. Ši kritinė nuostata, – kad praeitys mums nebėra prieinamos tiesiogiai, o tik per tarpininkus; kad mes, užuot „objektyviai“ užčiuopę praeitis, tik iš „šaltinių“ galime susidaryti požiūrį, įspūdį, idealųjį vaizdą

(*Gegenbild*) apie jas; kad šitaip išgautini ir išgaunami požiūriai ir įspūdžiai ir yra viskas, kas mums įmanoma žinoti apie praeitį; taigi kad nesama priešais mus išoriškos ir realios „istorijos“, o tik taip, o ne kitaip perteikta, ištirta ir suvokta, – ši nuostata, regis, ir turi tapti atskaitos tašku, jei norime baigti su istoriografijos natūralizavimu.

Tai, kuo disponuoja tyrimas, yra ne praeitys, o, viena vertus, jų *liekanos* (*Überreste*), kita vertus, jų *požiūriai* (*Auffassungen*). Liekanos tik istoriniam žvilgsniui yra tokios, iš tikrųjų jos tiesiog yra dabartyje; kai kurios sutrūnijusios ir sudūlėjusios, savo dabartine būkle priekšmai primenančios, kad kadaise jos buvo kitokios, gyvesnės, reikšmingesnės nei dabar; kitos yra pertvarkytos ir pritaikytos dabartiniams praktiniams poreikiams, dar kitos nebeatpažįstamai perkeistos ir įkomponuotos į šiandienos būvį ir gyvenimą, – bet netgi ir šitos yra ne kas kita, kaip visų praeities likučių ir rezultatų suma. Na, o požiūriai apie tai, kas buvo ir nutiko, ne visuomet yra buvusiųjų šalia, informuotųjų ar nesuinteresuotųjų (*Nahestehenden, Kundigen oder Unbetheiligten*), – dažnai tai požiūriai apie požiūrius iš trečių ar ketvirtų lūpų. Ir net jei pasakoja buvusieji šalia, kas jų laikais įvyko, ką gi jie patys iš to regėjo, girdėjo? Juk net ir pats regėjimas ar girdėjimas teuzgriebia įvykių dalį, vieną jų pusę, vieną kryptį ir pan.

Abiejų šių medžiagos tipų metodinis pobūdis taip ryškiai skiriasi, kad yra tikrai verta pasitelkti ir techninę perskyrą: taigi rekomenduotina tai, kas *nori* būti šaltiniais, šaltiniais ir vadinti, net jei kitu aspektu jie panašūs į kitas, literatūrines savo atsiradimo meto liekanas.

Dabar jau nusistovėję istorinio tyrimo metodai ar technikos yra susiformavę iš gilinimosi į tokius laikus, iš kurių (bent jau politinės) istorijos nėra likę nieko ar ne kažin kas daugiau nei tokių daugiau ar mažiau amžininkų vaizduotojų požiūriai. Daugybė dalykų, kurių mes ieškome ar kuriuos norėtume iširti, juose visiškai neužfiksuoti. Į klausimą, kaip mūsų imperatoriai aprūpindavo tūkstančius žmonių ir žirgų savo kelionių į Romą metu, žygiuodami per Alpes, ar kaip po revoliucijos, kurią Aleksandras Didysis atnešė į Aziją, susiklostė prekyba Viduržemio jūroje, – šaltiniai mums nesuteiks jokios informacijos.

Kad ir kokios paviršutiniškos ir nepatikimos būtų mūsų žinios apie ankstyvuosius laikus, kad ir kokie neišvengiamai skylėti ir paskirais momentais apsiribojantys būtų mūsų įspūdžiai, kuriuos galime apie juos susidaryti, mes iškart pažvalėjame (*werden inne*), kai imamės gilintis į laikus, iš kurių archyvuose yra išlikę daugiau nei pliki sudarytų sandorių „dokumentai“: pasiuntinių pranešimai, pareigūnų raportai, visokiausių rūšių veiklos (*Geschäfts*-¹⁴) dokumentai. Ir toliau, kaip gyvai tuomet išryškėja skirtumas tarp svetimos šalies pasiuntinių ir vietos pareigūnų „požiūrių“, ar tarp „liekanų“ iš reikalų tvarkymo, vienkovių ar kitokių svarstymų, derybų protokolų

¹⁴ Zenonas Norkus, išsamiai išnagrinėjęs ir pristatydamas Droyseno istoriką, šią sąvoką paliko neverstą, kalbėjo apie gešeftus. Tą patį padariau ir aš, redaguodamas Jeano Grondino *Filosofinės hermeneutikos įvado* Nerijos Putinaitės vertimą (Vilnius: Aidai, 2003), kur kalbama apie Droyseno metodą (p. 140–147). Keisti jau nusistovėjusį vertimą čia mane paskatino tai, kad Droysenas pradeda vartoti sąvoką įvardydamas šaltinio tipą, *Gechäftsacten*, veiklos dokumentai – sąvoką, kurią aptinkame ir šiandienėje mūsų archyvinėje praktikoje.

ir t. t. Žinoma, tokie veiklos dokumentai, kitaip nei minėtos reliacijos, paprastai nepateikia jau suformuoto požiūrio, pirmo istorinio vaizdinio to, kas ką tik įvykę; bet jie yra liekanos to, kas ten įvyko, jie yra tai, kas iš veiklos ir jos eigos dar betarpiškai apčiuopiama (*vorliegt*). Ir būtent kaip veiklos – jei aš šią sąvoką galiu vartoti tokia plačia prasme – išsklidusiose ir daugiopai sąlygotosose bei sąlygojančiose dabarties lygiagretybėse (*Nebeneinander*) vyksta dalykai, kuriuos mes po to pagal jų seką (*Nacheinander*) suvokiame kaip istoriją. Taigi suvokiame visai kita kryptimi nei toji, kuria jie klostėsi ir kurią jie buvo įgavę valioje ir daryme tų, per kuriuos jie vyko. Todėl visai nėra paradoksalu klausiti, kaip iš veiklų randasi istorija¹⁵ ir kas šitaip perkeliant tarytum į visai kitą terpę yra priduriama, o kas prarandama?

Pabaigai leisiu sau paliesti dar vieną momentą. Jau kitoje vietoje¹⁶ esu mėginęs atremti pretenzijas, mūsų mokslui keliamas tų, kurie tik gamtamokslinius metodus laiko moksliniais ir kurie mano, kad juos taikant ir reikia istoriją pakelti į mokslo rangą.

Tarytum istoriško, t. y. dorovinio gyvenimo srityje būtų verta dėmesio tik analogija, ir tikrai ne anomalija, individualybė,

¹⁵ Šia mintimi Droysenas vainikuoja savo sistematiką, tai viena pamatiškiausių jo istorikos vietų; taip šitai interpretuoja ir Norkus.

¹⁶ Žr. išsamią vieno įtakingiausių to meto pozityvistų, įkėlusį koją į istorijos lauką, ir vieno geriausių savo meto šachmatininkų Henry Thomaso Buckle'io *History of civilization in England* dvitomo, operatyviai Arnoldo Ruge's išverstos į vokiečių kalbą, recenziją. Ji pridėta kaip pirmas iš trijų pirmojo *Istorikos apybraižos* leidimo priedų, pirmąsyk publikuota 1862 m. Hermeneutinės filosofijos tradicijoje jau yra tapę įprasta manyti, kad Droysenas buvo pasidavęs savo laiko pozityvistinei dvasiai ir priėmęs gamtamokslinio klausimo visai nepagrįstai primestą perspektyvą (plg. Grondin, *op. cit.*, p. 146–147).

laisva valia, atsakomybė, genijus; tarytum tai nebūtų mokslinis uždavinys, – žmogiškosios laisvės, asmeninio savitumo judesiuose ir pasekmėse, kad ir kokios didelės ar mažos jos nepasirodytų, – ieškoti ištyrimo, verifikacijos, supratimo kelių.

Nes juk bet kuriuo atveju žmogiškuosius dalykus, kiekvieną žmogaus minčių ir troškimų (*Tichten und Trachten*¹⁷) išraišką ir atspaudą, kuris yra mums prieinamas ir kiek jis mums yra prieinamas, mes tiesiogiai ir su subjektyviu tikrumu suprantame. Tačiau dera surasti metodus, idant šiuos tiesioginius ir subjektyvius suvokimus, – kadangi apie praėjusius dalykus teturime kitų požiūrius arba fragmentus to, kas kadaise yra buvę, – galėtume *objektyviai* pamatuoti ir kontroliuoti, taip juos pagrįsdami, koreguodami, pagilindami. Nes tik tokia, regis, galėtų būti dažnai minimo *istorinio objektyvumo* prasmė.

O metodus dar reikia atrasti. Vis kitiems uždaviniams prireikia vis kitų metodų, dažnai vienam uždaviniui išspręsti prireikia daugelio jų kombinacijos. O juk taip ilgai tikėta, kad „istorija“ esanti iš esmės politinė, tad istoriko užduotis tesanti nauju pavidalu ir tinkamai išdėscius perpasakoti tai, kas yra išlikę apie karus, revoliucijas, valstybių veiksmus etc., – čia gi turėtų pakakti susirinkti medžiagą iš geriausių, galbūt ir iš kritiškai patikrintų geriausių šaltinių ir perdaryti ją į knygą, pranešimą ar pan. Tačiau pribrendus įžvalgai, kad istoriškai galima ir netgi reikia tyrinėti ir menus, teisės institucijas, bet kokios žmonių

veiklos rezultatus, visus dorovinio pasaulio pavidalus, kad tai, kas yra, suprastume iš to, kaip tai yra radęsi, – nuo tada mūsų mokslui iškyla visai kitokio pobūdžio reikalavimai. Jam tenka tyrinėti struktūras jų istorinėje aplinkoje, nors galbūt tesama paskirų jų liekanų, įsisavinti tyrimo laukus, kurie iki tol, bent jau tų, kurie juose kadaise gyveno, nebuvo laikomi ir suvokiami kaip istoriniai. Iš visų pusių [mūsų mokslą] užgriūva klausimai apie dalykus, kurie dažniausiai yra nelygstamai svarbesni nei tos dažnai labai paviršutiniškos ir atsitiktinės žinios, kurios iki šiol ir buvo laikomos istorija (*Geschichte*). Ar mokslas čia turėtų išsitraukti naujus ginklus (*das Gewehr strecken*)?

Apsilankymas egiptietiškujų senienų kolekcijos salėje mums palieka neišdildomą įspūdį, mus subjektyviai pakeri ši nuostabi senovė, tačiau tyrinėdami mes galėtume viena ar kita kryptimi pasiekti ir pozityvesnių rezultatų. Štai kad ir tie sienitai – tašyti, poliruoti; štai tokios spalvos, tokie audiniai (*Gewebe*): kokių įrankių, kokių metalų prireikė tokiai kietai uolienai apdoroti, kokių mechaninių konstrukcijų reikėjo tokiai akmens masei užkelti ant barko? kaip šios spalvos buvo išgaautos chemiškai? iš kokių medžiagų šie audiniai ir iš kur jie atkeliavo? Tokių technologinių interpretacijų keliu iš paskirų liekanų išgauname faktus, kurie daugeliu reikšmingų krypčių praplečia mūsų skurdžią žinojimo apie senovės Egiptą tradiciją, ir šie faktai juo patikimesni, juo mažiau tiesiogiai jie buvo išgauti.

Daugeliui pasirodys kritiškai [teisinga], jei apie senąją Romą ar Atėnus iki karų su persais bus paliekama galioti tik tai, kas išsamiai išlikę ir paliudyta. Tačiau skaitytojo fantazijai juk nesukliudysi šių varganų

¹⁷ XIX a. vidurio vokiški žodynai šią frazę traktuoja kaip biblinę parafrazę, kai pasakojimo apie Tvaną pradžioje konstatuojama, kaip Viešpats matė, kad žmogaus širdies užmačios visame kame linkusios į pikta, plg. *Pr* 6, 5. Žinia, čia kalbama apie nupuolusį, malonės ir išganymo nepalytėtąjį „natūralųjį žmogų“.

žinučių tarpusavyje sujungti ir taip iš jų išgauti vientisą vaizdą? O juk tai bus vaizduotės žaismas, savivališkas ar nevalingas vaizdas. Tad argi negalima surasti metodų, kurie šitą sujungimo procesą reguliuotų ir pagrįstų? Juk tokių dalykų pragmatinėje prigimtyje – ir čia turėtume liautis ignoravę Polibijo sąvoką „pragma“¹⁸ – kaip tik ir glūdi momentai, sąlygos, neišvengiamybės (*Notwendigkeiten*), kurių pėdsakų, jei pažvelgsime įdėmiau, galbūt aptiksimėme tame, kas išlikę iki mūsų dienų. Tuomet pasitvirtins ta hipotetinė linija, kurią leidžia mums nubrėžti daiktų pragmatinė prigimtis, nes vienas ar kitas fragmentas leis prie šios linijos tiksliai prisiliejamas.

Kai reikėjo ištyrinėti Raphaelio ir Dürerio laikų dailės istoriją, su „šaltiniais“ ir šaltinių kritika toli neišėjo pasistūmėti, net jei Vasari ir kt. darbuose bent jau apie italų meistrus buvo galima rasti taip trūkstamos išorinės informacijos. Vis dėlto tų meistrų ir jų vokiečių amžininkų kūriniai buvo visiškai kitokie, ir kaip tik tai yra tikroji tyrimo medžiaga. Medžiaga, į kurią įsikirsti tyrėjui reikėjo tikrai specifinės amunicijos: jis turėjo išmanyti tapybos techniką, idant atskirtų vienus nuo kitų paskirus dailininkus, jų [tipinius] atspalvius, šviesotamsą, potėpius; jis turėjo išsiaiškinti, kaip Albrechto Dürerio akimis regėjosi žmogaus pavidalas, idant galėtų įrodyti, kad šis konkretus Nukryžiuotasis yra sukurtas jo; jis turėjo pasidirbinti tokių ofortų, eskizų ir pan. sakytumėi mokslinį aparatą, idant galėtų galutinai nuspręsti, ar

šis konkretus portretas nutapytas Leonardo da Vinci, ar Holbeino; jis turėjo aiškiai įsivaizduoti (*gegenwärtig haben*) kalbamo meto galvosena, jų bendrojo išmanymo ribas, bažnytinius ir pasaulietinius pamatinius įsitikinimus, vietinę ir kasdienę istoriją¹⁹, idant tiksliai interpretuotų, kas vaizduojama dailės kūrinyje, ką sugestijuoja antraplanės detalės, idant ne vien estetiškai nustatytų, bet ir galėtų įtikinamai įrodyti gilesnį ar lėkštesnį požiūrį ar intenciją.

Kaip čia, taip ir visur: tik gili ir daugialypė techninė ir dalykinė erudicija, besiskirianti priklausomai nuo to, ar tiriama meno, teisės, prekybos, žemės ūkio, ar ir valstybės ir politikos istorija, įgalina tyrinėtoją atrasti metodus konkrečiam atvejui ir juos taikyti. Panašiai ir gamtos moksluose atrandami vis nauji metodai nebylioms gamtos paslaptims išlukštenti.

Visi šie metodai, kurie pritaikomi istorinių tyrimų srityje, sukasi toje pat sferoje, turi tą patį atskaitos tašką. Juos sutvarkyti pagal jų bendrą idėją, išplėtoti jų sistemą, jų teoriją ir taip nustatyti ne istorijos dėsnius, o veikiau istorinio tyrimo ir žinojimo dėsnius, ir yra istorikos²⁰ uždavinys.

¹⁹ *locale und Tagesgeschichte* – taigi bent jau sąvokiniu lygmeniu ne Cliffordas Geertzas ar Ericas Hobsbawmas, ne Carlo Ginzburgas ir ne Emmanuelis La Roy Ladurie, ne Alfas Lütke ar Hansas Medickas, o Johannas Gustavas Droysenas yra kasdienybės istorijos, istorinės antropologijos ar mikroistorijos tėvas; jis čia pabrėžtinai išskiria istorinio pažinimo mikrolygmenį, dar ir pasiekiamą atkuriamu žvilgsniu iš vidaus.

²⁰ To paties *Istorikos apybraižos* pirmo leidimo, kur skelbiamas ir šis priedas, pratarmėje Droysenas taip pagrindžia savo darbo prasmę ir reikalingumą: istorijos tyrimai jau yra įgiję pripažinimą, jie vis atskleidžia naujų dalykų, peraiškina senus, moka visa tai įtikinamai pavaizduoti: „tačiau kai jų paklausama apie jų mokslinį pagrįstumą, apie jų santykį su kitomis žmogiškojo pažinimo formomis, apie jų darbo pagrindus ir uždavinių sąrangą, tada jie neišgali pateikti pakankamo atsakymo“ (*op. cit.*, p. 3).

¹⁸ Polibijo veikalas *Historiai* apie Romos įsigalėjimą helenistinėje erdvėje, pirmiausia Viduržemio jūros salose ir parašytas kaip *pragmatike historia*. Droysenas *Istorikoje* iš Polibijo pragmatikos (dalykiško politinės veiklos vaizdavimo, atsiribojant ir nuo pramoginės retorikos, ir nuo legendų bei mitinių pasakojimų) išveda atskirą, sąmoningai tokiais tampančių šaltinių rūšį.

IŠ LAIŠKŲ APIE ISTORIKA, MOKSLIŠKUMĄ, FILOSOFIJOS, FAKTOKRAPŠTOS IR POZITYVIZMO RIBAS

[Wilhelmui Arendtui²¹, 1857-03-20]

Priėmiau nutrūktgalvišką sprendimą – artimiausiame semestre dėstyti istorijos mokslų enciklopediją ir metodologiją, ir taip, – toks ir yra mano sumanymas, – įsteigti discipliną, kurios analogas filologijos srityje²² turėjo išskirtinai reikšmingą poveikį. Šią mintį brandinu jau ilgai, bet ji tik labai pamažu pasiekė tokį aiškumo lygį, kad galėčiau mėginti imtis pirmojo bandymo. Vokietijoje mes per Ranke's mokyklą ir Petzo darbus²³ esame nepakeliamai nugrimzdę į vadinamąją kritiką²⁴, kurios visas triukas

²¹ Wilhelmus Amedeusas Arendtas buvo vienas svarbiausių Droyseho susirašinėjimo partnerių. Studijų draugas Berlyno universitete, teologas, po habilitacijos perėjęs į katalikybę, dėl to netekęs darbo, Arendtas emigravo į ką tik susikūrusią Belgiją ir ten tapo katalikų teologijos profesoriumi.

²² Plg. šios publikacijos pratarinės pastabą apie analogiškas Boeckho filologijos paskaitas.

²³ Panašiai kaip ir Leopoldas von Ranke, Georgas Heinrichas Pertzas buvo pasiekęs įtakingų ir garbingų pareigų: visų vokiškų mokslų akademijų narys, 1823–1873 m. vadovavo *Monumenta Germaniae Historici* leidybai (jo laikais publikuoti Karolingų šaltiniai, kurie čia turbūt ir turimi galvoje), nuo 1842 m. buvo Prūsijos karališkosios bibliotekos vyr. bibliotekininkas.

²⁴ Plg. požiūrį, kurį į dar tik besisteigiančią Ranke's mokyklą per 1830 m., paskutiniąsias, skaitytas istorijos filosofijos paskaitas Berlyno universitete išdėstė Georgas Wilhelmas Friedrichas Hegelis: „Trečia reflektvyvosios istorijos rūšis yra *kritinė* istorija, nes mūsų laikais Vokietijoje istorija traktuojama būtent taip. Čia dėstoma ne pati istorija, o istorijos istorija, pateikiamas istorinių pasakojimų vertinimas, tyrinėjama jų tiesa ir patikimumas“ (Georgas Hėgelis, *Istorijos filosofija*, iš vokiečių k. vertė Arvydas Šliogeris, Vilnius: Mintis, 1990, p. 33). Žinia, prof. Šliogerio vertimai nepasizymi istoriniu-filologiniu jautrumu, o lietuviškas paskaitų leidimas rengtas ne iš kokybiškiausio, Friedricho von Brūnstado adaptuoto originalo (Leipzig: Reclam, 1907). Kritiniame tų pačių paskaitų teksto leidime galime rasti dar preciziškesnių tokios kritinės istorijos (palyginti su *geraisiais* pavyzdžiais, kaip antai minėtojo Thierso)

yra [nustatyti], ar vienas apgailėtinas kronikininkas nusirašė nuo kito. Išmintis čia maždaug tokio didumo, kaip būtų, jei filologija savo varganą egzistenciją sutalpdintų į konjektūrų dėliojimą. Jau ne vieno nepritariamo galvos purtymo sulaukė mano *feliciter* tvirtinimas, kad istoriko užduotis esanti suprasti ar, jei jau taip norime, interpretuoti. Bet aš tikiuosi, kad ši mintis yra labai vaisinga; tuo ir tik tuo nuo Tukidido ir užsiima tikri istorikai; aukštesnioji, netgi žemesnioji kritika tam tik pasitarnauja.

[Wilhelmui Arendtui, 1857-05-08]

Mano „istorikos“ paskaitos vyksta pilnu tempu, suteikdamos man didelio vargo ir dar didesnio džiaugsmo. Tikiu, jog tuo išsikeliau tinkamą uždavinį, pasukau teisingu keliu. Man pavyko suformuluoti keletą idėjų, iš kurių ir išsirutulioja mano istorika. Ji yra viena trijų didžiųjų pažinimo formų, kurios yra įmanomos pagal jo prigimtį, ir jai priklauso etikos pasaulis, o likusioms dviem – fizikos ir transcendentalinis [pasauliai], – tik spekuliacija gali būti ir filosofinė, ir teosofinė (dogminė). Mat nors mūsų krikščionybę, kaip ir kiekvieną istorinį reiškinių, galima spekuliatyviai nagrinėti ir dogmiškai apibrėžti, kaip religija ji priklauso mūsų etikos sričiai. Tai viena. O antra, aš mūsų mokslo esmę įžvelgiu ne kritikoje, o supratime, interpretacijoje, ir ne praėjusių laikų, o to, kas iš jų dar išlikę ir yra dabar – pasakojimų ir vaizdavimų,

trūkumų nusakymų: „pas mus, jei peržvelgsime paskutinių 10–20 metų istoriografijos kritiką, aptiksime, kad beveik kiekviena recenzija prasideda nuo savos teorijos apie būdą, kaip turėtų būti rašoma istorija, – tą teoriją recenzentas ryžtingai priešpastato [recenzuojamo] istorinio darbo autoriaus teorijai“ (Georg W. F. Hegel, *Vorlesung über die Philosophie der Weltgeschichte*, t. 1: *Die Vernunft in der Geschichte*, Hrsg. von Johannes Hoffmeister, Hamburg: Felix Meiner, 1994, p. 11).

liekanų ir struktūrų – supratime. Mat tik tai, kas esama, kas iš praeities nėra praėję, mes galime žmogiškai suprasti, aiškindami ir suprasdami susidaryti praeičių *vaizdą*. Iš kiekvieno (to, kas yra tapę) dabarties taško praėjusybės naktį apšviečia mūsų mokslo įžiebtos šviesos kūgis. Kaip matai, tai aštrūs ir vaisingi teiginiai, jie grindžia mano mokslo sistemos didybę ir svorį; drįstu sakyti, kad taip [išvis] nutinka pirmą kartą. Šis mokslas turi įsisąmoninti didįjį uždavinį, iškylantį jam tarp klaidingų filosofijos ir materializmo alternatyvų.

[sūnui Gustavui Droysenui²⁵, 1864-07-13] [„Istorijos filosofijos“] sąvoką, kiek man žinoma, pirmasis pavartojo Voltaire’as savo *Essai sur l’esprit et les moeurs des peuples*²⁶, – žinoma, neskoninga prasme, kurią Apšvieta buvo susiejusi su žodžiu „filosofija“. Vėliau tik Hegelis [rimtai] ėmėsi šios disciplinos, mėginamas įrodyti, kad istorijos raida turinti logiškai progresuojantį idėjinį turinį. Jis nenustatinėjo istorijos dėsnių, istorijos filosofijoje jis nenustatinėjo istorijos mokslo metodų, jis tiesiog pamėgino filosofiskai dialektiškai nustatyti istorijos

²⁵ Sūnus Gustavas Droysenas (1838–1908) šiuo laikotarpiu jau rengėsi istorijos habilitacijai Giotingeno universitete, po kurios čia gavo extraordinarinio profesoriaus vietą. Nors jis ir tapo įžymiu istoriku, tačiau apsiribojo politine ankstyvųjų Naujųjų amžių istorija ir teoriniais klausimais beveik neužsiminėjo.

²⁶ Leidėjas Hübnėris originale nurodo: *Essai sur les moeurs et l’esprit des nations et sur les principaux faits de l’histoire depuis Charlemagne jusqu’à Louis XIII*. Pirmas leidimas Haag, Berlin, 1754, šiuo pavadinimu – 1756 m. Vertėjo pastaba: šiuolaikinės sąvokų istorijos požiūriu koncepto įtvirtinimui svarbesnis yra kitas, 1765 m. Amsterdamo Abbė Bazino slapyvardžiu pasirodęs jo veikalas *La Philosophie de l’Histoire*. Plg. Reinhart Koselleck, „-Geschichte, Historie“, in: *Geschichtliche Grundbegriffe: Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, t. 2, Stuttgart: Klett-Cotta, 1975, p. 669–670.

idėjinį turinį. Mano supratimu, šitaip padarydamas gana aiškiai klaidą, mat istorija yra dalykų, konkrečiai žmogiškųjų dalykų suvokimo būdas. O jei Graikiją imsime ir redukuosime į grožio principą, Rytus – į didybės principą, tai šitaip gana daug užgriebsime, bet tikrai nieko nepaaiškinsime. Apskritai mūsų mokslas ir nesiekia paaiškinti, jis ir neturi konstruoti, jis turi mokyti ir suprasti. [Tad nelygstamai] vertingesni yra čia Humboldto darbai, konkrečiai jo įvadas į kawi kalbą²⁷, nes čia atsigręžiama į istorijos metodų pagrindimą, ar, tiksliau, mėginama aiškintis, kaip yra įmanoma, kad mes pažįstame istoriskai. Į tai ir atsiremia, kaip Tu žinai, mano [istorikos] apybraiža. [Prie laiško] pridėdamas Janseno rašinėlis²⁸ – pačių įvairiausių gerų ir blogų dalykų kratinys. Tu susitvarkysi su tuo [pats], ypač jei įdėmiau pažvelgsi į mūsų skirtumą nuo materialistinės Comte’o ir Buckle’io doktrinos ir nuo abstrakčiosios Hegelio. Iš istorijos filosofijos mums pakaktų to, kad ji išgrynintų už mūsų dalyko ribų liekančius laisvės ir būtinybės klausimus, aiškintųsi santykį tarp „aš“ ir dorovinių galių, blogio principą ir pan., vienu žodžiu, kad ji mums pateiktų etikos apmatų (kaip tai pamėgino padaryti Rothe Heidelberge²⁹) ir atskleistų mūsų metodo sąryšį su kitais moksliniais metodais.

²⁷ Leidėjas originale nurodo: Wilhelm v. Humboldt, „Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts“, in: *Über die Kawisprache auf der Insel Java*, t. 1, Berlin 1836, p. I–CCCCXXX. Perspausdinta in: idem, *Werke*, hg. v. A. Leitzmann, t. 7. 1. Berlin, 1907; idem, *Werke*, hg. v. A. Flitner u. K. Giel, Bd. 3, Darmstadt, 1963.

²⁸ Leidėjas originale nurodo: Albert Jansen, *Über die Idee des Fortschritts in der Universalgeschichte. Eine philosophisch-historische Studie*, Brandenburg, 1863.

²⁹ Leidėjas originale nurodo: Richard Rothe, *Theologische Ethik*, t. 1–3, 1845–1848.

[Hermannui Baumgartenui³⁰, 1881-03-11]

Mūsų disciplinos padėtis yra liūdna, jei ji su dabar išsikerojusiu povišku (*Kleinmeisterlichkeit*) ir sizifišku (*Mataioponia*) užsispyrimu manytų, kad tikroji istorijos esmė esąs kuo objektyvesnis, fotografiškesnis, mechaniškesnis atkūrimas to, kas yra praėję. Kas gi iš žmogiškų, taigi istorinių dalykų, – jei jį kuo detaliausiai dieną iš dienos, žingsnis po žingsnio nuolat fiksuotų, – neliktų trivialu, nuvalkiota, lėkšta, slogu? Ne nuo Sant Gotthardo [masyvo] viršūnės, kur tikrai nyku, bet žvelgiant iš tolo, mintyse rekonstruojant visą Alpių sistemą, suvokiama šio konkretaus taško reikšmė. Ir jei norėtume liautis šitaip suvokti istorinį pasaulį, prarastume ryžtą matyti jos jėgą didžiuose dariniuose, galingoje tėkmėje, jos auklėjamojoje galioje ir aistringame polėkyje, mėgintume jos esmę ir veikmę redukuoti į „atomų mechaniką“, galbūt netgi, kad būtų patikimiau – kūnišką ir medžiaginę, o ne žmogiškos valios aktų, – šitaip kasdieniškiausio gyvenimo kvailybėje galėtume rasti apščiai medžiagos, kad įsitikintume, jog *che nel mondo non è se non vulgo*³¹.

Iš to, kokią formą ir kryptį pas mus pamažu įgyja istorijos studijos, aš išvelgiu pavojų, kad mes, atsidūrę save patį atspindinčio ir produkuojančio virtuoziško tyrimo skambių metodų ir senoliškos išminties akivaizdoje, pamiršime ir prarasime patį dorovinį pasaulį, jo tapsmą, steigtį ir kūriniją. Per medžių ir krūmų tankumynus, gervuogynus, papartynus ir grybynus

³⁰ Istorikas ir liberalusis publicistas Hermannas Baumgartenas, Maxo Weberio dėdė ir mokytojas, susirašinėjimo metu – Strasbūro universiteto istorijos ir literatūros profesorius, netrukus leidžsis į aistringą polemiką su atvirai proprūsiška Heinricho von Treitschke's Vokietijos istorijos interpretacija.

³¹ Parafrazė iš Nicollo Machiavelli *Valdovo* XVIII sk. pabaigos: *e nel mondo non è se non vulgo* – visas pasaulis yra pilnas plebėjų.

nebematysime miško, nebeteksime jo gavinančio oro ir ramybės, kuri pakylėja ir numaldo žmogaus sielą. Aš nuo savo jaunų dienų vis dar išlikau pakankamai filologas, idant noriai leisčiausi kapstyti ir kritiškai šniukštinti po menkus ir menkučiausius dalykėlius, bet juk nedera manyti, kad priemonė ir yra tikslas ar kad instrumentas – vienas iš kelių, daugelio ar visų – ir yra daiktas, kurį su juo reikia padaryti. Man tenka daug egzaminuoti, ir aš vis dažniau matau, kaip mūsų jaunimas, nepaisant viso išsilavinimo, tampa vis labiau išskydęs ir, nepaisant visų metodų, bemintis, o jei kurį dar ir užneša aukščiau, tai tas subręsta iki specialisto, tokio *Monumenta Germaniae* ar dokumentų tomo ir pan. fabriko darbininko³². Žinoma, vis labiau plintant ir skleidžiantis tokiam išsilavinimui laimės mokslo institucijos ir darbų rinkiniai, bet ne besimokančios asmenybės vidinė jėga, dvasios pakilimas, kūrybiškas mąstymas. Žalą dėl to galiausiai patirs mūsų mokyklos, augantis jaunimas, tautos ateitis.

³² Niekai nepaligiu atsikratyti įspūdžio, kad ši laiško pastraipa yra paveikta ne tik asmeninės patirties, bet ir gana neseniai pasirodžiusios tada dar gana jauno amžininko, Bazelio universiteto klasikinės filologijos ekstrordinarinio profesoriaus Friedricho Nietzsche's *Nesavalaikių apmąstymų* antros dalies (1874) perskaitymo. Plg. Nietzsche's pateikiamą istorijos sumokslinimo žalos jaunimui diagnostiką: „Pažvelkite į studentą istoriką, į šį ankstyvo jau beveik paauglystės metuose pasireiškusio nusivylimo viskuo palikuonį. Dabar „metodas“ tapo jo paties darbu, jis pasisavino mokytojo igūdžius ir pasipūtimą; visiškai izoliuotas praeities skyrelis paaukotas jo įžvalgumui ir išmoktam metodui; jis jau šį tą pagaminno, arba, kalbant aukštesniuoju stiliumi, šį tą „sukūrė“, šį tą nuveikęs, jis jau yra tiesos tarnas ir turi savo valdas pasaulio istorijos teritorijoje. Jau būdamas berniukas jis buvo „užbaigtas“, o dabar jis „perbaigtas“: pakanka jį pakratyti ir į skreitą barškėdama ims byrėti išmintis; tačiau ši išmintis supuvusi, ir kiekviename obuolyje slepiasi kirminas. Patikėkite: jei žmogus turi dirbti mokslo fabrike ir duoti naudą anksčiau negu jis subręš, tai greitai mokslas žlugs, kaip ir vergai, kuriuos verčia dirbti šiame fabrike“ (Friedrich Nietzsche, „Apie istorijos žalą ir naudingumą“, iš vokiečių k. vertė Tomas Sodeika, in: *Kultūra ir istorija*, Vilnius: Gervėlė, 1996, p. 83).